

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Zekeriyyâ el-Ensârî ve Şerh Metodu -Fethu'l-Bâkî bi Şerhi Elfiyyeti'l-'Irâkî
Özelinde-

Zekeriyyâ el-Ensârî and Commentary Method -Specific to Fethu'l-Bâkî a
Commentary Elfiyyeti'l-'Irâkî-

Abdusselam TAKDEMİR

Dr., Öğretmen, Mardin/Midyat Belediyesi Ortaokulu, MEB

astakdemir@hotmail.com

Orcid ID: 0009-0008-6440-1774

Öz: Hadislerin şerh edilmesi bakımından altın çağ Memlükler döneminde yaşanmıştır. Burada yetişen âlimler değişik alanlarda birçok eser yazmıştır. Zekeriyyâ el-Ensârî (ö.926/1520) de bu dönemin önemli âlimlerinden biridir. Hicri IX./X. asırlarında yaşayan el-Ensârî, yüz yılı aşkın ömrünü ilim tahsiline adanmış, birçok ilimde mahir konuma gelmiştir. Birçok öğrenci yetiştirmiş ve birçok kitap yazmıştır. Yazdığı eserlerden biri de H. VIII/IX. asırlarda yaşayan el-'Irâkî (öl. 806/1404)'nin et-Tabsıra ve't-Tezkira isimli Elfiyye'sine yazdığı şerh eseridir. el-Ensârî'nin bu şerh eserinin ismi Fethu'l-Bâkî bi Şerhi Elfiyyeti'l-'Irâkî olup, bu eser âlimler tarafından kabul görmüş ve referans olarak kullanılmıştır. Bu makalemizde, el-Ensârî'nin ve 'Irâkî'nin hayatları, ilmi kişilikleri, hocaları, öğrencileri, eserleri ve vefat tarihleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Şerh eserindeki yöntemini tespit etmek için söz konusu eser, detaylı bir şekilde incelenmiş, önemli bulunan yerler başlıklandırılmış ve onun yöntemi bu başlıkların altında örneklendirilerek ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: el-Ensârî, et-Tabsıra, Fethu'l-Bâkî, metot, şerh.

Abstract: Of hadiths, the golden age was experienced during the Mamluk period. Scholars who grew up at this time have written many works in different fields. Zakariyya al-Ansari (d.926/1520) is also one of the important scholars of this period. According to Hijri IX./X, Al-Ansari, who lived in the 6th century BC, devoted his life of more than a hundred years to the study of science and became proficient in many sciences. In this regard, she educated many students and wrote many books. One of the works he wrote is a work of commentary written by el-'Irâkî (d. 806/1404), who lived in the centuries. He dedicated to his Elfiyye named et-Tabsıra ve't-Tezkira. The name of this commentary work of al-Ansari is Fethu'l-Bâkî bi Şerhi Elfiyyeti'l-'Irâkî, and this work was accepted by scholars and used as a reference. In this article, brief information is given about the lives of al-Ansari and al-'Iraqî, their scientific personalities, teachers, students, works and dates of death. In addition, al-Ansari's commentary and the method he followed in his commentary have been revealed in our study. The work in question was examined in detail, the important places were titled and her method was exemplified under these headings.

Keywords: el-Ansârî, et-Tabsıra, Fethu'l-Bâkî, method, commentary.

Geliş Tarihi:30.11.2024

Kabul Tarihi:19.12.2024

Yayın Tarihi:31.12.2024

Atıf: Takdemir, A. (2024). Zekeriyyâ el-Ensârî ve Şerh Metodu -Fethu'l-Bâkî bi Şerhi Elfiyyeti'l-'Irâkî Özelinde-. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 1800-1812. Doi: 10.33437/ksusbd.1594223

GİRİŞ

İslam dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetidir. Herhangi bir dille ortaya konulmuş bir eseri, şarihin kendi bilgi birikim süzgecinden geçirmek ve izah etmek şeklinde tarif edebileceğimiz şerh, hadis ilminde Hz. Peygamber'in hadislerinin amacını ortaya koymak için meydana getirilmiştir. Şerhinin yapılacağı eser, zengin derin bilgileri ihtiva eden metinlere sahip olması gerektiği gibi, şarihin de Arapça dil bilgisini, dînî terminolojiyi, tasavvuf ve şiir bilgisini, şerh ettiği eserin ortaya çıktığı dönemi ve bölgeyi bilen, iyi bir genel kültür bilgisine sahip olması vb. vasıflarının olması gerekmektedir.

İslam Medeniyeti fikrî, siyasî, ekonomik ve sosyo-kültürel alanda şekillenirken, Hz. Peygamber'in hadisleri de temel referans kaynağı olarak kabul görmüştür. Hadislerin daha iyi anlaşılabilmesi için, birçok faktörün bir araya gelmesi gerekir. Bu faktörlerden biri de hadis usûlü konularının bilinmesidir. Başka bir deyişle Hz. Peygamber'in hadisleri hakkında sahih, hasen veya zayıf gibi hükümlerin verilebilmesi ve akabinde bu hadislerle amel edilip edilmemesi kararının verilebilmesi için hadisin senediyle ve metniyle alakalı konuları ihtiva eden nesir ve şiir tarzında hadis usûlü konularının bilinmesi de elzemdir. Bu konuları ihtiva eden eserleri şerh eden kaynaklar da bulunmaktadır. Beyt halinde bulunan, 'Irâkî'nin *et-Tabsira ve't-Tezkira* isimli hadis usûlü eserini, el-Ensârî, *Fethu'l-Bâkî bi şerhi elfiyyeti'l-Irâkî* ismiyle şerh etmiştir. el-Ensârî'nin, şerh eserinde takip ettiği metodunu çalışmamızda ortaya koyacağız. Buna geçmeden önce, el-Irâkî ile el-Ensârî'nin hayatları ve ilmî konuları hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

El-Irâkî'nin Hayatı

Doğumu, İsmi, Nesebi, Künyesi, Lakabı

el-Irâkî, H. 725/1325 yılında Kahire'nin, Nîl Nehri tarafında bulunan Menşâtî'l-Muhrân'da dünyaya gelmiştir. (es-Suyûtî, 1967: 1/360; İbn. Tağri Berdî, t.y.: 7/245). İsmi, Abdurrahim b. el-Hüseyn İbn Abdurrahman b. Ebî Bekir b. İbrahim'dir. Nesebi, el-Irâkî, er-Râzinânî'l-Asl, el-Mehrânî'l-Mısri ve eş-Şâfiî'dir. Künyesi, Ebû'l-fadl, lakabı ise Zeynü'd-dîn'dir. (İbn Nasıruddîn, 1993: 107; el-Ednehvî, 1997: 30; ez-Zâhirî, t.y.: 7/245). Müellifin dedesi, kendi el yazısıyla kendisini Irak'a nisbet ettiği için, müellif el-Irâkî nisbesini almış (es-Sehâvî, 2003: 1/17). ve bu şekilde meşhur olmuştur. (Kehhâle, t.y.: 5/204).

İlmî Yetişi, İlmî Konumu ve Âlimlerin Hakkındaki Görüşleri

el-Irâkî (öl. 806/1404), çocukluğunda Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. İlim bakımından kendisini çok yönlü geliştirmiştir. İlk önce kıraat ilmiyle uğraşmış, daha sonra hadis ilmine yönelmiştir. İleriki hayatında hadisleri imlâ ettirmiştir. Yani hadisleri kendisi ezberinden senetleriyle birlikte söylemiş, etrafında bulunan talebeler bunu not etmişlerdir. Hadislerin senedi ve metni bakımından verdiği malumatlar bakımından verimli bir alimdir. (İbn Nasıruddîn, 1993: 107; ez-Zâhirî, t.y.: 7/245). Kısacası el-Irâkî, nahiv, lügat, kıraat, fıkıh, usûlü'l-fıkıh ve hadis ilimlerinde bilge bir alimdir. Özellikle hadis ilminde meşhur olmuş, bu ilim onunla özdeşleşmiştir. (es-Sehâvî, t.s.: 4/175; eş-Şevkânî, t.s.: 1/355). Onu hadis ilmine yönlendiren, hadis ilminde çalışması için ona yol gösteren âlim, 'İzzuddîn İbn Cema'a (öl. 767/1366)'dir. (İbn Kâdi Şuhbe, 1407: 4/30).

el-Irâkî, ilim tahsil etmek için, Dımaşk, Hicaz, Bağdat, Halep, İskenderiyye, Trablus, Ba'lebekk, Hama, Hims, Filistin vb. yerlere ilmî rihleler yapmış, daha sonra Mısır'a dönmüştür. (el-Askalânî, 1969: 2/276; el-Ğazzî, 2000: 198; ez-Ziriklî, 2002: 3/344; Kehhâle, t.y.: 5/204). İmlâ meclisini H. 796'da başladığı ve toplamda dört yüzün üzerinde ilmî oturum yaptığı belirtilmiştir. (es-Suyûtî, 1403: 544). Takıyyuddîn İbn Fehdî'l-Hâşimî (öl. 871/1467), el-Irâkî için şunları söylemiştir. el-Irâkî daha dünyaya gelmeden önce, babası küçük yaşta iken ailesi Irak'tan Kahire'ye göçtüğünü belirtmiştir. el-Irâkî dünyaya gelip henüz üç yaşındayken babasının vefat ettiğini de belirtmiştir. On iki yaşındayken hocalarından hadisleri sema yoluyla almaya başladığını ifade etmiştir. Daha sonra el-Irâkî'yle ilgili olarak, "Onun emsalinde birisinin olmadığını; çok bilgili olduğunu; onun görüşlerinin delil olarak kabul edildiğini; âlimlere eleştiri yapabilme düzeyinde olduğunu; insanların itimat ettiği birisi olduğunu vurgulamıştır." (İbn Fehd, 1998: 143,144). es-Sehâvî, el-Irâkî ile ilgili şunları belirtmiştir. O âlimlerin önderiydi. Hadis ilminde ona denk bir âlim yoktu. Büyük âlimler ondan istifade etmiştir. (es-Sehâvî,

2003: 1/17). el-Kettânî el-İrâkî ile ilgili şunları demiştir. el-İrâkî'nin, H. 8. asrın müceddidlerinden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca onun hocaları örneğin; es-Sübki (öl. 756/1355.), İbn Kesîr (öl. 774/1373.), el-Âlâî (öl. 731/1331), el-İzz İbn Cema'â (öl. 767/1366.) vb. gibi alimler onu çokça övdüklerini belirtmiştir. (el-Kettânî, 1982: 2/815, 816).

Hocaları

el-İrâkî (öl. 806)'nin ders aldığı birçok hocası bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı şunlardır: Muhammed binu'l-İsmail binu'l-Habbâz (öl. 756/1355), (İbn Nasıruddîn, 1393: 107.) Şihâbu'd-dîn Ebu'l-Abbas en-Nahevî (öl. 776/1374), eş-Şeyh Burhânu'd-dîn er-Raşîdî (öl. 749/1348), 'Alâuddîn b. et-Türkmânî (öl. 750/1348), Cemâlu'd-dîn el-İsnevî (öl. 772/1371), (İbn Kâdi Şuhbe, 1407: 4/30.) Muhammed b. Musa b. İbrahim eş-Şekrâvî (öl.-) (ez-Zâhirî, t.y.: 7/246.). Şihâbuddîn Ahmed b. Ebi'l-ferec İbnu'l-Bâbâ (öl. 749/1348), (ez-Zâhirî, t.y.: 7/247). Muhammed b. İsmail el-Hamevî (öl. 742/1342), (İbn Fehd, 1998: 145). el-İmâd Muhammed b. İshak el-Belbîsî (öl. 749/1348), (es-Sehâvî, t.y.: 4/172). Abdurrahman b. Ahmed binu'l-Bağdâdî (öl. 781/1379)'dir. (İbnu'l-Cezerî, 1351: 1/382).

Öğrencileri

el-İrâkî (öl. 806/1404)'nin ders verdiği birçok öğrencisi bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı şunlardır: Nuruddîn el-Heysemî (öl. 807/405), Burhânuddîn el-Ebnâsî (öl. 802/1400), Şihâbuddîn İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1448), (İbn Kâdi Şuhbe, 1407: 4/31). Kemâluddîn Muhammed b. Musa ed-Dumeyrî (öl. 808/1406), Zeynuddîn Abdurrahman Ali el-Fârskûrî (öl. 808/1406), (ez-Zâhirî, t.y.: 7/248). Burhânuddîn İbrahim b. Hadr (öl. -), (es-Suyûtî, 1927: 16). Şihâbuddîn Ahmed binu'n-Nakîb (öl. -), (İbn Fehd, 1998: 148). Burhanuddîn el-'Acemî el-Halebî (öl. 841/1341), (İbn Kâdi Şuhbe, 1407: 4/31).

Kitapları

el-İrâkî, hocalarından aldığı ilme, kendisi de gayret gösterip ilmî birikimini eserler yazarak taçlandırmıştır. Dolayısıyla aldığı ilmi sonraki nesillere aktarma konusunda bir köprü görevi görmüştür. Onun eserleri hadisle ilgili olduğu gibi, başka ilimlerle de ilgili olmuştur. Burada birkaç tanesinin ismini zikredeceğiz. *Tetimmâti'l-muhimmât, ve 'amelu'l-vefiyyât*, (İbn Kâdi Şuhbe, 1407: 4/32). *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâri fi'l-esfâr*, (el-Kettânî, 1982: 2/816; ez-Ziriklî, 2002: 3/344). *Takrîbi'l-esânîd ve tertîbi'l-mesânîd, et-Takyîd ve'l-îdâh limâ atlaka ve eġlaka min kitâbi İbn Salâh, en-Necmu'l-vehhâc fi nazmi'l-minhâc, ed-Dureru's-seniyye fi nazmi's-siyeri'z-zekiyye, el-İnsâf, Nuket minhâci'l-Beydâvî, Tarhu't-tesrîb fi şerhi't-takrîb, Şerhu't-Tirmizî*, (İbn Fehd, 1998: 143,144; ez-Ziriklî, 2002: 3/344). *el-Fiyyetü'l-İrâkî fi ġarîbi'l-Kur'an*. (Serkîs, 1928: 2/1318). *Fethu'l-muġîs bi şerhi elfiyyeti'l-hadîs* (Kâtip Çelebi, 1941: 1/156). *Nazmu'l-iktirâh li'l-meflûti fi'l-hadîs* (el-Bağdâdî, 1951: 1/562).

Vefatı

el-İrâkî, H. 806/1404 senesinde Şaban ayında Kahire'de vefat etmiştir. Vefat ettiğinde 81 yaşındaydı. (İbn Kâdi Şuhbe, 1407: 4/33; İbnu'l-İmâd, 1986: 9/88; Kehhâle, t.y.: 5/204; ez-Zâhirî, t.y.: 7/248). el-İrâkî, Berkiyye denilen yerin dışında, bir makberede defnedilmiştir. (İbn Kâdi Şuhbe, 1407: 4/33).

Zekeriyyâ El-Ensârî'nin Hayatı

Burada el-Ensârî'nin hayatından kısaca söz edeceğiz. Onun doğumunu, yetişmesini ve ilmi kişiliğiyle ilgili konulardan bahsedeceğiz.

İsmi, Künyesi, Nesebi, Lakabı

el-Ensârî'nin tam adı, Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyyâ'dır. (el-'Ayderûs, 2001: 172; Serkîs, 1928: 2/483; ez-Ziriklî, 2002: 3/46). Lakapları Şeyhu'l-İslâm, Zeynuddîn'dir. (el-Ğezzî, 1997: 1/198; Muheysin, 1992: 2/168). Künyesi Ebû Yahya'dır. (İsa, 1981, 131; el-Ğezzî, 1997: 1/198). Zekeriyyâ el-Ensârî'nin nisbesi şöyledir. Ensâr'a nisbeten el-Ensârî; doğduğu yere nisbeten es-Suneykî, mensup olduğu ülkeye nisbeten el-Mısrî; mensup olduğu fikhî mezhebe nisbeten eş-Şafiî'dir. (el-Ensârî, 2013: 17).

İlmî Yetişmesi ve İlmî Konumu

el-Ensârî'nin yaşadığı dönemde birçok hocadan ders alması, Memlûklerin ilme değer vermesi, uzun ömrünü ilme adaması vb. sebepler el-Ensârî'nin ilmî olarak iyi bir seviyeye çıkmasına vesile olmuştur.

el-Ensârî, Hazrec kabilesinden sahâbî Hubâb b. Münzir'in soyundandır. İlk tahsiline doğduğu es-Süneyke'de başlamıştır. (Özel & Kallek, 2013: 44/212). el-Ensârî, tefsir, fıkıh, tecvit, usûl ve hadiste yetkindi. (el-Mersafî, t.s.: 2/644). Ömrü boyunca ilimle meşgul olmasından ötürü ilimde yüksek mertebeler elde etmiştir. (el-Ensârî, 2011: 12). el-Ensârî'nin yaşadığı dönemde mufassal şerhlerin olması, hadis ilimlerinin en parlak dönemlerinden birinde ve rahat bir ortamda yaşaması, vb. sebepler el-Ensârî'nin iyi yetişmesini sağlayan sebeplerdir. (Çimen, 2019: 26).

Hocaları

el-Ensârî'nin birçok hocası vardır. Onun çok yönlü yetişmesinde hocalarının emeği çoktur. (Özel & Kallek, 2013: 44/212; *el-Ensârî* 2007: 1/59). el-Ensârî'nin, bazı hocaları şoyledir.

şihabuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Kenânî el-'Askalânî'l-asl, el-Misrî, eş-şafî (öl. 852/1448.) Bu zat İbn Hacer el-'Askalânî olarak bilinmektedir. (İbn Salim Mahluf, 2003: 1/696). Zeynu'r-Rıdvan, Zeynuddîn Ebû'n-Nu'aym Rıdvan b. Muhammed el-'Ukbî el-Kâhirî eş-şafî (öl. 852/1448). (el-Ėezzî, 1997: 1/199,200; el-'Ayderûs, 2001: 174; eş-şevkânî, t.s.: 1/252; es-Sa'âtî, 2000: 2/120). el-Bulkînî, kâdî'l-kudât 'Alemuddîn Salih b. Sirâcuddîn Ömer b. Reslan el-Bulkînî'l-asl el-Kâhirî eş-şafî (öl. 868/1462)'dir. (el-Ėezzî, 1997: 1/199; el-'Ayderûs, 2001: 172).

Öğrencileri

el-Ensârî'nin İslâm dünyasının birçok noktasından talebeleri olmuştur. (el-Ėezzî 1997, 200). el-Ensârî'nin, bazı talebeleri şunlardır.

Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî es-Sa'dî el-Ensârî eş-şafî (öl. 974/1566), (es-Sâ'âtî 2000: 2/125; el-Ėezzî 1997: 1/201). Abulvehhâb b. Ahmed eş-şa'rânî (öl. 974/1566), (eş-şa'rânî, t.y.: 2/111). er-Ramlî (öl. 957/1550), (Serkîs, 1928: 2/950). Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Entâkî el-Halebî el-Haneffî (öl. 953/1546), Zeynuddîn Ahmed b. Abdulaziz b. Ali el-Melîbârî (öl. 987/1579) (et-Tâlibî, 1999: 4/341).

Kitapları

Tarih boyunca İslâm âlimleri, yaşadıkları çağlarda nesilden nesile ilim aktarmak için çift yönlü çaba göstermişlerdir. Hem talebe yetiştirmiş, hem de kitaplar kaleme almak üzere bu iki önemli görevi aynı anda yürütmüşlerdir. (Sancaklı, 2013: 45,46). el-Ensârî de onlardan biridir. Eserlerden bir kısmı şoyledir. *Fethu'l-celîl bi-beyânî hafıyyi envârî't-Tenzîl*, (el-Bağdâdî, 1951: 1/374; Kâtip Çelebi, 1941: 1/188). *Tuhfetu'l-Bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, (ez-Ziriklî, 2002: 3/46; es-Sâ'âtî, 2000: 2/125). *Fethu'l-'allâm bi-şerhi'l-i'lâm bi-ehâdîsi'l-ahkâm*, (ez-Ziriklî, 2002: 3/46; es-Sâ'âtî, 2000: 2/125). *Esnâl-metâlib fî şerhi ravdî't-tâlib*. (ez-Ziriklî, 2002: 3/46; Kâtip Çelebi, 1941: 1/919; el-Heytemî, 2008: 169).

Vefatı

el-Ensârî, ilimle iç içe, uzun ve bereketli bir hayattan sonra Rabb'ine kavuşmuştur. O, Zilkade ayının çarşambaya denk gelen üçüncü günü, 926 yılında 103 yaşında vefat etmiştir. (İbn Abdullah, 1996: 188; el-Ėezzî, 1997: 1/207; eş-şevkânî, t.s.: 1/253; el-Bağdâdî, 1951: 1/374).

Fethu'l-Bâkî Bi-şerhi Elfiyyeti'l-'Irâkî

Aslı, İsmi ve Önemi

Bu şerh eserinin aslı şoyledir: İlk olarak el-'Irâkî, (öl. 806/1404), Osman b. Abdurrahman İbn Salah (öl. 643/1246)'ın *Ulûmu'l-Hadis* eserini beyt haline getirerek özetlemiştir. (el-Ensârî, 2010: 19). Bunu yaparken, bazı yerlere faydalı şeyler katmış, bazı yerlerde ise, izahat ve çıkarımlarda bulunmuştur. Netice itibariyle *Elfiyye'*sini bu şekilde meydana getirmiştir. (el-'Irâkî, 1428: 93). el-'Irâkî *Elfiyye'*sine, *et-Tabsira ve't-tezkira* ismini vermiştir. Daha sonra el-Ensârî bu *Elfiyyeyi* şerh etmiştir. şerhine de *Fethu'l-*

bâkî bi-şerhi elfiyyeti'l-'Irâkî ismini vermiştir. (el-Ensârî, 2002: 85; es-Suyûtî, t.y.: 1/140; el-Menîf, 2004: 152; İbn Hacer, 1984: 1/42; er-Rûmî, t.y.: 3). Bu şerh eseri, *Şerh elfiyyeti'l-'Irâkî* (ez-Ziriklî, 2002: 3/46; es-Suyûtî, 1927: 113; es-Sâ'âtî, 2000: 2/125). ile *Fethu'l-bâkî bi-şerhin 'ala elfiyyeti'l-'Irâkî* isimlerini de almıştır. (el-Bağdâdî, 1951: 1/374; Kehhâle, t.y.: 4/182; el-Kettânî, 1982: 2/816.) Bu şerh eseri ilim ehli tarafından değerli görülmüş ve üzerine bazı haşiyeler yapılmıştır. Örneğin; Sultân b. Ahmed el-Mezzâhî (öl. 1075/1664), Mansûr b. Abdürrâzık et-Tûhî (öl. 1090/1679) ve Ali b. Ahmed el-Adevî (öl. 1189/1775) bu şerh üzerine birer hâşiye yazmışlardır. (Baktır, 1995: 11, 144/145).

el-Ensârî'nin, *Fethu'l-Bâkî bi-Şerhi Elfiyyeti'l-'Irâkî*deki Şerh Metodu

Malum olduğu üzere es-Sehâvî (öl. 902/1497), es-Suyûtî (öl. 911/1505) ve el-'Aynî (öl. 855/1451) gibi birçok alim, 'Irâkî'nin *Elfiyye*'sine şerh yapmıştır. Bu eser üzerine şerh yapan bir diğer âlim de el-Ensârî (öl. 926/1520)'dir. el-Ensârî, şerhinde kastedilen manayı açık bir şekilde ortaya koymuştur. Kelimelerle ilgili birçok açıdan açıklamalarda bulunmuştur. Müellifin amacını beyan etmiştir. Bu çalışmamızda el-Ensârî'nin şerhinde uyguladığı metodu, aşağıdaki başlıklar altında zikredeceğiz.

Şerhinde Yararlandığı Bazı Kaynaklar

Herhangi bir konuda bir eser kaleme alan bir müellif, daha önce yazılmış olan çeşitli kitaplardan istifade etmesi normal ve olması gereken bir husustur. Yararlanılan bu eserler ne kadar güvenilir ve kıymetli olursa, bunu kaynak gösteren eser de o kadar kıymet kazanır. Bundan ötürü *Fethu'l-bâkî* şerhinin değerini tespit edebilmek amacıyla onun kaynaklarını ortaya koymamız önemli bir husustur. Bu çalışmamızda el-Ensârî'nin, baştan sona yararlandığı bütün kaynakları değil de bu kaynakların bir kısmını beyan edeceğiz.

el-Ensârî'nin, şerhinde istifade ettiği birçok konuyla bağlantılı olan bu kaynakların bir kısmı şöyledir. *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslimi'b-nu'l-Haccâc, et-Takrîb ve't-teysîr li Ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr* (el-Ensârî, 2002: 2/61), *Marifetu 'ulûmi'l-hadis* (el-Ensârî, 2002: 2/196), *el-Muhkemu'l-muhîti'l-azâm* (el-Ensârî, 2002: 2/214), *Meşâriku'l-envâr 'alâ sıhâhi'l-âsâr* (el-Ensârî, 2002: 2/291), *el-Ezkâr li'n-Nevevî* (el-Ensârî, 2002: 1/105), *en-Nuket li İbn Salah* (el-Ensârî, 2002: 1/132), *el-Umm, el-Mustasfâ ve el'Udde* eserleri (el-Ensârî, 2002: 1/190), *el-Kifâye li usûli'r-rivâye* (el-Ensârî, 2002: 1/192), *el-Mecmû' şerhu'l-muhezzeb*, (el-Ensârî, 2002: 1/200), *Şu'abi'l-îmân*, (el-Ensârî, 2002: 1/293), *el-Mahsûl* (el-Ensârî, 2002: 1/373), *Nuzhetü'n-nazar fî şerhi nuhbeti'l-fiker, Fethu'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî* (el-Ensârî, 2002: 1/334). el-Ensârî'nin, istifade ettiği kaynakların bir kısmı zikrettiğimiz gibidir.

Kendi Eserlerine Yönlendirmesi

el-Ensârî, şerhinde farklı konularla alakalı birçok kaynak kullandığı gibi, bazen de okuyucuyu, daha geniş bilgiye ulaşması için şerhinde kendi eserlerine yönlendirmektedir. Örneğin; hamd, şükür ve medh kelimelerinin daha geniş açıklamaları için okuyucuyu *el-Behce* eserine yönlendirmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/88). İki rivayet arasında tearuz olduğunda senet ve metin ile ilgili tercih sebeplerine bakıldığını, hangisi daha kuvvetliyse onun tercih edildiğini, eğer kuvvetli bir durum yoksa tevakkuf edildiğini ifade etmiştir. Bu hususla ilgili daha geniş açıklamalar için okuyucuyu *Lubbu'l-usûl* eserine yönlendirmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/181). İki ravinin rivayetlerinde zıtlık olduğunda müsbet olan tercih edilir. Bu konuyla ilgili de kendi kitabı olan *Ğâyetü'l-vusûl şerhu lubbu'l-usûl* eserine tevcih yapmıştır. (el-Ensârî, 2002: 1/335). Zikredilen örneklerde görüldüğü üzere el-Ensârî, herhangi bir konuyla alakalı daha geniş bilgi için okuyucuyu kendi eserlerine yönlendirmiştir.

Kelimelerin İştikakını ve Manasını Vermesi

Elfiyye'deki lafızların maksadını doğru anlamak için bu lafızların manasının ve iştikakının bilinmesinde fayda var. el-Ensârî, kelimelerin manasını ve iştikakının tespitini yaparken dil alanındaki yetkinliğini ve müktesebâtını şerhinde yansıtmıştır. el-Ensârî, kelimelerin farklı köklerine inerek farklı manaları şerhinde ortaya koymuştur. Bu hususla ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz. Mesela; beyitte geçen *امتنان* kelimesinin aslının, *المنة* olduğunu, manasının ise nimet, ağır nimet veya birçok nimet anlamlarına geldiğini belirtmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/89.) *النَّبِيُّ* kelimesinin aslının *النَّبأ* olduğunu bunun da haber manasına geldiğini belirtmiştir. *النَّبِيُّ* kelimesinin manasını ise şöyle vermiştir. Kendisine, her ne kadar tebliğ emri verilmemişse dahi, şer'î hükümlerin vahyedildiği insandır. Eğer tebliğ emri verilmişse o zaman bu kişiye aynı zamanda Resul de denildiğini ifade etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/90.).

متون kelimesinin, متن 'nin çoğulu olduğunu, bunun da aslının المماتنة olduğunu yani bu asıldan istikak ettiğini beyan etmiştir. Manasının da gayede uzaklık olduğunu belirtmiştir. Çünkü metnin, senedin gayesi olduğunu beyan etmiştir. Ya da المتن'den istikak olduğunu belirtmiştir. Bunun manasının ise, sert bir şey veya yerden yüksek bir şey olduğunu izah etmiştir. Çünkü hadis ravisi, metni, senetle sağlamlaştırdığını ve metni, senetle söyleyenine götürdüğünü beyan etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/120). el-Ensârî, bazen de bir kelimenin istikakını vermeden direkt manasını vermiştir. Örneğin; صلاة kelimesinin, Allah Teâlâ'nın yanında rahmet manasına geldiğini; insanların yanında dua manasında olduğunu; meleklerin yanında istiğfar anlamına geldiğini belirtmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/89). Yine el-Ensârî, صحابي kelimesinin sözlükte, az bir süre bile olsa, arkadaş isminin verilebilecek düzeyde başkasıyla arkadaşlık etmeye, sahabe denildiğini ifade etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/185).

Beyitteki Kelimelerin Zaptını Vermesi

Bir eseri daha iyi anlamının birçok faktörü vardır. Bu faktörlerden birisi de eserdeki kelimelerin zaptını bilmekten geçmektedir. Kelimenin zaptı yanlış okunduğu takdirde verilen mesajın da yanlış anlaşılması kaçınılmazdır. el-Ensârî de şerhinde bu konuya ehemmiyet vermiş ve şerhine kelimelerin zaptını vermekle başlamıştır.

Bu konuyla ilgili şu örnekleri verebiliriz. قمن bu kelimedeki ق harfinin meftuh olduğunu, م harfinin ise esreli olduğunu beyan etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/171). القرنى bu kelimedeki zaptla ilgili olarak ق ve ر harflerinin meftuh olduğunu, ي harfinin ise sakin olduğunu beyan etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/211). مدبجا bu kelimedeki zaptla ilgili olarak م harfinin ötreli, د harfinin meftuh, ب harfinin şeddeli, bu harfin sonunun ج olduğunu vurgulamıştır. (el-Ensârî, 2002: 2/219). Bu örneklerde görüldüğü üzere el-Ensârî, beyitlerde geçen kelimelerin zaptını vermiştir. Okuyucuya bu şekilde kolaylık sağlanmıştır.

Beyitte Geçen Kelimelerin İrabını Vermesi

Hadis şerh eserlerinde yer alan kelimelerin birçok yönden izahı yapılmıştır. Hadis şarihlerinin çoğu da bu hususa gereken önemi göstermiştir. Bu şarihlerden birisi de el-Ensârî'dir. O, kelimelerin birçok yönüne değindiği gibi kelimelerin irabına da değinmiştir.

Meselâ; beyitte geçen زاويه kelimesinin, kendinden önce geçen سلم fiilinin faili olduğunu belirtmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/208, 209). مع كونه ظاهرة أن سلما Beyitte geçen bu örnekte ise el-Ensârî, ظاهره kelimesinin mansub olduğunu ve كان'ye haber olduğunu beyan etmiştir. سلما'nın ise كان'nin faili olduğunu belirtmiştir. Ya da ظاهره kelimesinin merfu ve mübteda olduğunu سلما'nın da ona haber olduğunu, ظاهره'nin toplu halde كان'nin haberi olduğunu ifade etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/263.) el-Ensârî, buradaki irapla ilgili olarak عبد الرحيم'in, راجي'ye atfu beyan olduğunu veya ona bedel olduğunu beyan etmiştir. Ya da mahzuf bir mübtedaya haber olduğunu izah etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/87). Bu örneklerde görüldüğü üzere el-Ensârî, beyitlerdeki kelimelerin irabını kısaca yapmıştır.

Beyitte Geçen Lafızların Nüsha Farklılıklarını Belli Etmesi

Hadis şerh eserleri genelde nüsha farklılıklarını beyan etmişlerdir. el-Ensârî de şerhinde bu konuya kayıtsız kalmamış ve Elfiyye'de geçen lafızların nüsha farklılıklarını ortaya koymuştur.

Bu konuyla ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz. Örneğin; (القاضي حُسَيْنٌ مَنَعًا) bu beyti şerh eden el-Ensârî, حُسَيْنٌ kelimesinin, başka bir nüshada الحسنٌ olarak geldiğini beyan etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/388-390). وَالشَّيْخُ فِي النَّصْنِيفِ قَطْعًا قَدْ حَظَرَ. Bu beyti şerh eden el-Ensârî, قَطْعًا قَدْ حَظَرَ kavramlarının başka bir nüshada حَظَرَ مُطْلَقًا şeklinde geldiğini belirtmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/72-74). وَالْمَتْنُ عَنْ شَخْصَيْنِ وَاجِدٍ جَرِحَ. bu beyti şerh eden el-Ensârî, شَخْصَيْنِ kelimesinin, başka bir nüshada شَيْخَيْنِ olarak geldiğini açıklamıştır. (el-Ensârî, 2002: 2/95, 96). (لَمَتْنٌ لَمْ يَصِحْ). el-Ensârî, beyitte geçen إِذَا kelimesinin başka bir nüshada إِذٌ geldiğini beyan etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/314, 315). Zikrettiğimiz örneklerde görüldüğü üzere el-Ensârî, beyitte geçen kavramların nüsha farklılıklarını belirtmiştir.

Beyitlerde Gerçekleşen Takdim ve Tehirin Sebebini Belirtmesi

Şiir şeklinde kaleme alınan eserlerde, bazen beyitlerdeki lafızlarda ufak değişiklikler veya takdim-tehir oluşmaktadır. el-Ensârî de bu hususu görmezden gelmemiş; şerhinde birçok noktaya değindiği gibi, beyitteki kelimeler arasında gerçekleşen takdim ve tehirin sebebini beyan etmiştir. Örneğin; فَمُسْلِمٌ

مَعَ الْبُخَارِيِّ هُمَا Burada her ne kadar Buhârî, derece olarak Müslim'in önünde olsa bile el-Ensârî, şiirin kafiyesinin uyumu için, Müslim (öl. 261/875)'in, Buhârî (öl. 256/870)'den önce zikredildiğini beyan etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/94). Başka bir örnek şu şekildedir. إِلَى صَاحِبٍ وَضَعِيفٍ وَحَسَنٍ Burada her ne kadar hasen hadis rütbe olarak, zayıf hadisten önce olsa bile el-Ensârî, şiirin kafiyesinin uyumu için, zayıf hadisin, hasen hadisten önce geldiğini belirtmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/95). Yine ... فَقَدْ رَأَى حَقْصًا وَإِسْمَاعِيلَ ... el-Ensârî, bu beyitte de سَيَلُوا kelimesinin harf ve hareketlerinin bu şekilde gelmesinin sebebinin, kafiyenin bozulmaması için olduğunu belirtmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/65).

Rivayetler Arasındaki İhtilafı Cem' Yoluyla Çözmesi

Hadisler arasında hakikatte bir ihtilaf olup olamayacağı konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. İhtilafları giderme işlemi temelde, ihtilafın ortaya çıkmasına sebep olan nedenlerin araştırılmasından ve neticede çözüm yollarının ortaya konulmasından ibarettir. (Görmez, 2000: 78). Hadisleri doğru anlama, aralarındaki bağlantıyı tespit etme ve amaçlanan neticeye ulaşma konusu, yüzyıllardır hadis ulemasının üzerinde çokça vakit ayırdıkları bir konu olmuştur. el-Ensârî de şerhinde bu konuya kayıtsız kalmamış ve aralarında zahiren ihtilaf olan hadislerde çözüm bulmaya çalışmıştır.

Örneğin; el-Ensârî, hadislerin yazılmasının uygun olup olmadığıyla ilgili olarak aşağıda iki farklı görüşü vermiş ve akabinde aralarını bulmuştur. Şöyle ki; İbn Mesud (öl. 32/653), Ebû Said el-Hudrî (öl. 80/700), eş-Ş'abî (öl. 103/722) ve en-Neha'î (öl. 96/715) gibi alimlerin hadislerin yazılmasının caiz görmediklerini belirtmiştir. Delillerinin ise şu hadis olduğunu ifade etmiştir: "Benden Kur'an'dan başka bir şey yazmayınız. Kim ki benden Kur'an'dan başka bir şey yazdıysa yok etsin." (Müslim, t.y.: Sifeti'l-Kiyâme, 3004). el-Ensârî, Hz. Ömer (öl. 23/644), İbn Ömer (öl. 73/693), Hz. Ali (öl. 40/661), Hz. Hasan (öl. 49/670) Katede (öl. 118/736) ve Ömer b. Abdulaziz (öl. 101/720) zatlarının ise, hadislerin noktalı ve biçimli bir şekilde yazılmasını caiz gördüklerini belirtmiştir. Delillerinin ise şu hadisler olduğunu ifade etmiştir: "Ebû Şâh'a yazınız." (el-Buhârî, 2001: el-Luktatu, 2434). "Ya Rasulellah kızgın ve normal anınızda sizden duyduğum her şeyi yazayım mı? Hz. Peygamber şöyle cevap verdi. Evet, çünkü ben hak olanın dışında hiçbir şey konuşmam." (et-Tâberânî, 1994: 13/432, 14277). el-Ensârî, hadislerin yazılıp yazılmamasıyla ilgili iki farklı görüşü sergileyen zatları ve savundukları delilleri zikrettikten sonra, bu alimlerin getirmiş olduğu rivayetler arasındaki ihtilafı yorumlayıp aradaki ihtilafı cem' yöntemiyle çözüme kavuşturmuştur. Şöyle ki; hadislerin yazılmasının yasaklandığını ifade eden delillerin, hadislerin yazılmasında sakıncanın bulunmadığını ifade eden delillerden önce zikredildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla zikredilen ilk delillerin mensûh, sonradan zikredilenlerin ise nâsîh olduğunu beyan etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/30-32).

Şerhinde Ayetlerden Destek Alması

Hadisleri anlamak için, hadiste geçen lafızların bilinmesinin kıymetli olduğu gibi, hadislerin muhtevasının da bilinmesi gerekmektedir. İslam dininin temel kaynaklarından olan Kur'an ve sünnet çerçevesinde hadislerin anlaşılması önem arz etmektedir. el-Ensârî, de bu konuda kayıtsız kalmamış şerhinde yaptığı açıklamaları desteklemek için ayetlerden istifade etmiştir.

Örneğin el-Ensârî, sahabenin adaletli olduğuna dair izahatta bulunurken, yaptığı açıklamaları desteklemek için şu ayetle istişhatta bulunmuştur. "Böylece sizi, insanların üzerine şahit olmanız için sizi adaletli bir ümmet kıldık." (Bakara Sûresi, 143. ayet). Görüldüğü üzere el-Ensârî, burada ayetten destek almıştır. (el-Ensârî, 2002: 2/190). Yine el-Ensârî, لِلْغُرَالِيّ bu kelimedeki ل harfinin ihtisas veya 'inde anlamında olduğunu belirtmiştir. Bu anlamı desteklemek için قَدَمْتُ لِحَيَاتِي "Keşke gelecek hayatım için önceden bir hazırlık yapsaydım." (el-Fecr Sûresi, 24. ayet). ayetini delil olarak zikretmiş ve لِحَيَاتِي kelimesindeki ل harfinin de aynı özellikte olduğunu vurgulamıştır. (el-Ensârî, 2002: 1/191). Bu örneklerde görüldüğü üzere el-Ensârî, beyitlerde geçen malumatı şerh ederken, şerhine muvafık olan ayetlerden de destek almıştır.

Şerhinde Hadislerden Destek Alması

el-Ensârî, şerhinde zikrettiği manayı açığa kavuşturmak için ayetlerden olduğu gibi, hadislerden de destek almıştır. Dolayısıyla şerhinde, kapalı olan ve açığa kavuşmaya muhtaç olan yerleri hadislerden istifade ederek açıklaması şerhinde izlediği bir başka yöntemdir. Şarihin hem ayetlerden hem de hadislerden istifade etmesi, onun ilminin genişliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Şerhinde verdiği manayı desteklemek için zikrettiği hadis örnekleriyle ilgili şunlar verilebilir. Örneğin; **وَالْحَدِيثِ رَتِّلْ** “Hadisleri tertilli bir biçimde oku.” Yani karşındaki senin ne dediğini anlamayacak şekilde hızlı bir tarzda, hadisleri üst üste tertipsiz ve düzensiz bir şekilde okuma. Bu beyti şerh eden el-Ensârî, buradaki malumatı takviye etmek için hadisten destek almıştır. Örneğin; “Hz. Peygamber, sizin, üst üste aralıksız bir şekilde hadisi insanlara anlattığınız gibi, insanlarla konuşmazdı.” (el-Buhârî, 2001: Menâkib, 3568; Müslim, t.y.: Fedâilu's-sahabe, 2493). el-Ensârî, bu hadise ziyade olarak şu rivayetten de destek almıştır. “Muhakkak ki O, insanlarla açık ve tane tane konuşur, O'nun (a.s.) yanında oturan, O'nun (s.a.v.) ne dediğini ezberlerdi.” (et-Tirmizî, 1975: Menâkib, 3639). Görüldüğü üzere el-Ensârî, beyti şerh ederken verdiği manayı desteklemek için hadisten takviye almıştır. (el-Ensârî, 2002: 2/107).

وَيَعِدُهُ اسْتَنْصَتَ ثُمَّ بِسْمَلًا Bu beyti şerh eden el-Ensârî, şerhinde sessizlikten ve karşı tarafı dinledikten sonra, besmele çekerek yaptığı şeye devam etmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Daha sonra, bu hususu şu hadisle desteklemiştir. “Ne kadar şerefli bir iş varsa, besmele ile başlanmadığı takdirde, o iş bereketten mahrumdur.” (İbn Mâce, 2010: Nikâh, 1894). Burada görüldüğü gibi el-Ensârî, şerhinde beyitle ilgili açıklama yaparken, verdiği manayı desteklemek için hadisten takviye almıştır. (el-Ensârî, 2002: 2/111).

el-Ensârî, sahabelerin adil oldukları hususunu açıklarken, bu konuyu daha da netleştirmek için şu hadisten istifade etmiştir. “Ashabım hususunda Allah'a c.c. sığınım. Allah'a c.c. sığınım. Onları dilinizin üstünde bulunan konu haline getirmeyin. Kim onları severse beni de sevmiş olur. Kim onlardan nefret ederse, benden de nefret etmiş olur. Kim onlara eziyet ederse, muhakkak ki bana eziyet etmiş olur. Kim bana eziyet ederse muhakkak ki Allah'a (c.c.) eziyet etmiş olur. Kim ki Allah'a (c.c.) eziyet ederse de Allah'ın (c.c.) ona zarar vermesi uzak değildir.” (el-Begâvî, 1983: Fedâilu's-sahabe, 3860). Sahabelerin adil oldukları konusunu ihtiva eden beyitleri şerh eden el-Ensârî, verdiği manayı desteklemek için görüldüğü üzere yine hadisten yararlanmıştı. (el-Ensârî, 2002: 2/190).

Beytte Parça Halinde Verilen Hadisi, Şerhinde Tamamını Zikretmesi

Hadis eserleri yazıldığı vakit veya ister nesir tarzında isterse şiir tarzında hadis usûlü ile ilgili eserler kaleme alındığı vakit, bu eserin müellifi eserine alacağı hadisler konusunda ihtiyaca binaen, bazen hadisin tümünü değil de bir parçasını zikretmektedir. el-İrâkî de *Elfiyye*'sini kaleme alırken bu şekilde davranmış ve hadisin sadece bir bölümünü beyitlerde zikretmiştir. el-Ensârî buraları şerh ettiği vakit hadisin kalan kısmını da zikretmiştir.

Örneğin; **كُلُوا الْبَلَّحَ بِالتَّمْرِ، فَإِنَّ ابْنَ آدَمَ إِذَا أَكَلَهُ غَضِبَ الشَّيْطَانُ وَقَالَ: عَاشَ ابْنُ آدَمَ حَتَّى أَكَلَ الْخُلُقَ بِالْجَدِيدِ** (كُلُوا الْبَلَّحَ بِالتَّمْرِ) bu beyitte el'İrâkî tarafından hadis, parça halinde zikredilmiştir. el-Ensârî, burayı şerh ederken, bu hadisin kalan kısmının, **كُلُوا الْبَلَّحَ بِالتَّمْرِ، فَإِنَّ ابْنَ آدَمَ إِذَا أَكَلَهُ غَضِبَ الشَّيْطَانُ وَقَالَ: عَاشَ ابْنُ آدَمَ حَتَّى أَكَلَ الْخُلُقَ بِالْجَدِيدِ** “Tam siyahlaşmamış sarı olan hurmayı, tam olgunlaşıp siyahlaşan hurmayla birlikte yiyiniz. Âdemoğlu bunu yediği vakit Şeytan kızmaktadır. Şeytan diyor ki, Âdemoğlu bu iki hurma çeşidini birlikte yiyerek yaşadı.” (en-Nesâî, 2001: Velîme, 6690). şeklinde olduğunu belirtmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/237-239).

Buradaki beyitte yine **كُلُوا الْبَلَّحَ بِالتَّمْرِ، فَإِنَّ ابْنَ آدَمَ إِذَا أَكَلَهُ غَضِبَ الشَّيْطَانُ وَقَالَ: عَاشَ ابْنُ آدَمَ حَتَّى أَكَلَ الْخُلُقَ بِالْجَدِيدِ** el'İrâkî tarafından hadis parça halinde zikredilmiştir. el-Ensârî, burayı şerh ederken, bu hadisin kalan kısmının, **كُلُوا الْبَلَّحَ بِالتَّمْرِ، فَإِنَّ ابْنَ آدَمَ إِذَا أَكَلَهُ غَضِبَ الشَّيْطَانُ وَقَالَ: عَاشَ ابْنُ آدَمَ حَتَّى أَكَلَ الْخُلُقَ بِالْجَدِيدِ** “Birbirinize kin beslemeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir Müslümana üç günden fazla (din) kardeşi ile dargın durması helal olmaz.” (el-Buhârî, 1989: el-Edeb, 6065; Müslim, t.y.: Birr 2558). şeklinde olduğunu belirterek hadisin tamamını şerhinde zikretmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/279-281). Bu örneklerde görüldüğü üzere el-Ensârî, beyitte parça halinde zikredilen hadisin kalan kısmını şerhinde zikretmiştir.

Beytte Geçen Kişiler Hakkında Bazı Bilgiler Vermesi

Hadis eserlerini şerh eden müellifler, şerhlerinde hadis ravileri hakkında genelde bilgi vermektedirler. el-Ensârî de İrâkî'nin *Elfiyye*'sini şerh ederken *Elfiyye*'de sadece şahısların isimleri geçmesine karşın, şerhinde bu şahısların hem tam isimlerini zikretmiş hem de yer yer bu kişiler hakkında kısa bazı bilgiler vermiştir. Bu vesileyle şerhinde geniş bilgiye yer vermeye çalışmıştır.

el-Ensârî'nin, şerhinde tam isimlerini zikrettiği ve haklarında yer yer malumat verdiği kişilerle ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz. **فَقَدْ رَأَى حَفْصَ وَإِسْمَاعِيلَ ... كَذَا الزَّبِيرِيُّ فَرَضَهَا إِذْ سِيلُوا** Bu beyitte Hafs, İsmail

ve Zübeyr denilen şahısların sadece isimleri geçmektedir. el-Ensârî, Hafs'la ilgili olarak, tam isminin, Hafs b. İsmail en-Neha'î el-Kufî (öl. 194/810) olduğunu; Ebû Hanife'nin mezhebine ait bir âlim olduğunu belirtmiştir. İsmail ile ilgili olarak, onun kâmil isminin, İsmail b. İshak el-Ezdî el-Basrî (öl. 288/901) olduğunu; Mâlikîlerin imamı olduğunu belirtmiştir. Zübeyr ile ilgili olarak ise, isminin tam olarak, Ebû Abdullah ez-Zübeyru b. Ahmed ez-Zübeyrî (öl. 317/929) olduğunu; Şafiilerin imamlarından olduğunu açıklamıştır. (el-Ensârî, 2002: 2/65). Bu örnekte ise **و(ابْنُ رُشَيْدٍ) قَالَ - وَهُوَ مُنْجَهٌ** beyitte geçen İbn Ruşeyd hakkında el-Ensârî, şerhte şu malumatı vermiştir. Bu kişinin kâmil isminin, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer es-Sebtî el-İskenderânî İbne's-Salah (öl. 721/1321) olduğunu belirtmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/153, 154).

Beytte Geçip, Tarif Edilmeyen Mustalahu'l-Hadis Lafızlarını Tarif Etmesi

Bazen beyitlerde hadis mustalahları geçmesine karşın el'İrâkî, bunları tanımlamayıp geçmiştir. el-Ensârî, buraları şerh ettiği vakit bu hadis mustalahlarını fazla detaylara girmeden tanımlamıştır. Bu hususla alakalı şu örnekleri verebiliriz: Beyitte her ne kadar **عَدْل** (adalet) ve **سُنْد** (sened) kavramları geçmişse de, el'İrâkî tarafından bu hadis mustalahlarının tarifi beyitte verilmemiştir. el-Ensârî, şerhinde bunları tanımlamıştır. şöyle ki; Adaleti, adil olan kişi olduğunu, takvalı ve murueti olan, yani doğru kişilikli olan şahıs olarak tanımlamıştır. Senedi ise, metne ulaştırılan yol şeklinde tanımlanmıştır. (el-Ensârî 2002: 1/99).

Yine beyitte **الْمُتَوَاتِر** (Mütevâtir) kavramı geçmişse de el'İrâkî tarafından bu hadis mustalahının tarifi verilmemiştir. el-Ensârî, şerhinde bu kavramı şöyle tanımlamıştır. Belli olmayan büyük bir sayıda ve özellikle bir grubun başka bir gruptan hadisi rivayet etmesi, öyle büyük bir kalabalık ki yalan üzere birleşmelerinin mümkün olmadığı hadis çeşidine mütevâtir denildiğini ifade etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/160). Görüldüğü üzere bu örneklerde beyitte hadis mustalahları geçmesine rağmen, bu mustalahların tanımları el'İrâkî tarafından verilmemiş, el-Ensârî tarafından şerhte tanımları verilmiştir.

Beytte, Hadis Mustalahlarının Tanımlarının, Efrâdını Câmi, Ağyarının İse Mâni Olduğunu Belirtmesi

Hadis mustalahları müelliflerce tanımlanırken, bazen bu tanım başka mustalahları da kapsamaktadır. Bazen de başka hadis mustalahlarını, verilen tanımın dışına itmektir. el-Ensârî, Elfiyye'yi şerh ederken bu beyitlerde geçen tanım üzerinde kafa yormuştur. Beyitte verilen tanımın kapsamı üzerinde düşünmüş ve bu tanımla ilgili bazı hükümler vermiştir.

عَنْ مِثْلِهِ مِنْ غَيْرِ مَا شُدُّوْذٌ ... وَعَلَّةٌ قَادِحَةٌ فَتُوْذِي فَالْأَوَّلُ الْمُتَّصِلُ الْإِسْنَادِ ... بِنَقْلِ عَدْلِ ضَابِطِ الْفَوَادِ Bu beyitte el'İrâkî tarafından sahih hadisin tanımı yapılmıştır. el-Ensârî de sahih hadisin tanımında bulunan ve birinci özellik olan muttasıl kavramının altına munkatî', mursel ve mu'dal kavramlarının girmediğini belirtmiştir. İkinci özellik olan adalet kavramının altına, zayıf olan ravilerin girmediğini beyan etmiştir. Üçüncü özellik olan zabt kavramının altına gaflet içinde olan ve çokça yanlış yapanın girmediğini vurgulamıştır. Dördüncü özellik olan şâz olmayan denildiğinde, şâz olan kişinin girmediğini belirtmiştir. Beşinci özellik olan ravinin zarar veren bir durumunun olmaması şeklindeki özelliğinden, zarar veren bir özelliği olan ravinin çıktığını zikretmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/95-97).

Başka bir yerde beyitte, nesh ile ilgili Şari'in, yeni olan bir hükümle, önceden var olan bir şeyin hükmünü kaldırmaktır. Şeklinde neshin tarifi geçmektedir. el-Ensârî, bu tanımı şerh ettiğinde bu tanımın altına girmeyen bazı şeyleri açıklamıştır. Örneğin; Şârî' denildiğinde, sahabenin görüşlerinin nesh edici özellikte olmadığını, dolayısıyla onların sözlerinin bu tariftan çıktığını belirtmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/170).

وَسَمَ مَرْفُوعًا مَضَافًا لِلنَّبِيِّ Bu beyitte de merfu hadisin tanımı yapılmıştır. el-Ensârî, bu tanımın altına Muttasıl, mursel, munkatî, mudal ve muallak hadis çeşitlerinin de girdiğini ifade etmiştir. Yine Bu tanımın altına, mevkûf ve maktu' hadis çeşitlerinin ise girmediğini beyan etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/172).

وَإِنْ تَصَلَّ بِسُنْدٍ مَنْفُولا ... فَسَمَهُ مُتَّصِلاً مَوْصُولا Bu örnekte beyitte, senedi muttasıl olan hadise muttasıl-mavsûl denildiği ifade edilmiştir. el-Ensârî, bu beyti şerh ettiğinde ise, tanımın muttasıl kaydından, mursel, munkatî', mudal ve muallakın çıktığını belirtmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/176, 177). Görüldüğü üzere bu örneklerde, el-Ensârî, İrâkî'nin beyitlerde yaptığı tariflerin altına başka şeylerin de girdiğini;

yani bu tanımların câmî' olduğunu belirtmiştir. Ya da bu tanımların altına bazı şeylerin girmediğini; yani bu tanımların mânî' olduğunu ortaya koymuştur.

Bir Mustalahu'l-Hadise Verilen İsmın Sebebini Zikretmesi

el-Ensârî, şerhinde birçok konu hakkında malumat verdiği gibi, bir hadis mustalahına verilen ismin sebebini de şerhinde zikretmiştir.

Örneğin; Aziz hadise aziz isminin verilmesinin sebeplerini şu şekilde belirtmiştir: Bu hadis ıstılahı az olduğu için veya başka bir tarikten bu hadis destek aldığı için bu ismi aldığını ifade etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/155).

el-Ensârî, murselu'l-hafî'ye bu ismin verilmesinin sebebini şu şekilde açıklamıştır. İlk önce, murselu'l-hafî'nin tanımını vermiştir. Şöyle ki; İki ravi aynı asırda yaşayıp birbirleriyle karşılaşmadıkları veya karşılaşp birbirlerinden rivayet etmedikleri hadis çeşididir. Daha sonra, çoğu insan, bu iki durumdaki ravilerin, birbirlerinden hadis rivayet etmediklerini bilmedikleri için bu hadis mustalahının bu ismi aldığını beyan etmiştir (el-Ensârî, 2002: 2/183, 184).

Bazı Hadis Mustalahlarını Tanımanın Faydalarını Zikretmesi

Hız. Peygamber'in hadislerini öğrenebilmek, bu hadisler ile ilgili hüküm verebilmek ve nihayetinde bu hadislerle amel edebilmek için birçok şeyin bir araya gelmesi gerekir. Bu şeylerden birisi de hadis usûlünü bilmek, bu ilmi tanımdır. el-Ensârî, şerhinde bu konuya değinmiş ve hadis usullerini tanımanın bazı faydalarının olduğunu beyan etmiştir.

el-Ensârî, sahabeyle ilgili konuyu şerh ederken, sahabeyi tanımanın faydasını şöyle açıklamıştır: Bu mustalah çeşidinin, mürsel olmadığını, sahabelere adaletle hükmedildiğini vb. şeyler olduğunu belirtmiştir (el-Ensârî, 2002: 2/185).

el-Ensârî, kardeşlerin birbirinden rivayet etme konusunu tanımanın faydasını ise, bunların kardeş olduğuyula ilgili herhangi bir yanlış anlaşılma zannını ortadan kaldırdığını, yani bunların kardeş olduğunu vurgulamış; ya da kardeş olmadıkları halde, sırf babalarının ismi bir olduğu için bazı kişilerin kardeş olmadığından da emin kıldığını beyan etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 2/285).

el-Ensârî, isim ve künyeyi tanımanın faydasını ise, bir yerde ismiyle gelen, başka bir yerde ise künyesiyle gelen bir ravinin, farklı kişiler(raviler) olmadığını ve bu iki şekilde gelen ravinin aynı ravi olduğundan emin kıldığını bildirmiştir (el-Ensârî, 2002: 2/241).

el-Ensârî, Esahhu'l-esânîdi tanımanın faydalarını iki şekilde açıklamıştır: Bir kısmının diğerine tercih edilmesine imkân tanıdığını belirtmiştir. Yine Esahhu'l-esânîdi tanımanın, bir rivayetin başka bir rivayete itibar olup olmayacağını ayırt edilebileceğini sağladığını beyan etmiştir. (el-Ensârî, 2002: 1/98, 102, 105). Bu örneklerde görüldüğü üzere el-Ensârî, hadis mustalahlarını tanımanın bazı faydalarını zikretmiştir. Şerhinde okuyucuya zengin bilgiler sunmuştur.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İnsanların doğru anlama ihtiyacını gideren şerh edebiyatı, ihtiyaç ve talebin semeresi olarak oluşmuş ve gelişmiştir. Bu bağlamda el-Ensârî'nin yaşadığı Memlûkler dönemi, oldukça parlak kültürel ve ilmî bir hareketliliğe sahne olmuştur. Memlûkler, İslâmî ilimler ve İslam kültür tarihi için emsalsiz bir miras bırakmışlar. Bu dönemde yetişen âlimler farklı alanlarda birçok eseri insanlık için kaleme almış ve hediye etmişler. el-Ensârî de yaşadığı bu dönemde onlarca eser yazmış, yüzlerce talebe yetiştirmiş muhaddis, fakih ve birçok ilimde mahir bir alimdir. Şâfiî âlimler arasında yer alan el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî bi-şerhi elfiyyeti'l-'Irâkî* isimli hadis usûlü ile ilgili şerhini kaleme almıştır.

el-Ensârî'nin, öğrenim hayatı boyunca Memlûk döneminin önemli birçok farklı âliminden ders almış ve onların ilmî tecrübesinden istifade etmiştir. Kendisi de İslâmî ilimlerin birçok alanında eser telif etmiş önemli bir âlimdir. Çalışma konumuz olan el-Ensârî'nin *Fethu'l-bâkî bi-şerhi elfiyyeti'l-'Irâkî* adlı eseri, *'Irâkî*'nin hadis usûlü alanındaki *Elfiyye*'si üzerine telif edilmiş bir şerh eseridir. el-Ensârî, bu şerhinde *'Irâkî*'nin *el-Elfiyye*'sinde kapalı olan ifadeleri açığa kavuşturmuş ve okuyucuyu, *'Irâkî*'nin kastettiği manalara ulaştırmayı hedeflemiştir. el-Ensârî, *Elfiyye*'nin konu bütünlüğünü bozmadan şerh

etmiştir. Yine konuyla ilgili gereksiz tekrarlardan kaçınmıştır. Gereksiz uzatmalara girmeyerek şerhinde sistemli bir yöntem takip etmiştir. Şarih, bazen *el-Elfiyye*'deki beyitleri şerh ederken incelediği konuya ilave açıklamalar zikretmiştir. Şarihin bu izahatı hem konuya açıklık getirmiş hem de söz konusu şerhi Arap dili açısından zenginleştirmiştir.

el-Ensârî, şerhinde büyük emek harcamış, beyitlerdeki kelimelerin lâfzî manalarını, iştikakını, irabını vb. yönlerden açıklamak suretiyle şerhini zenginleştirmiştir. el-Ensârî, şerhinde yararlandığı kaynak eserlerin ismini çoğu zaman açıkça zikretmiştir. el-Ensârî'nin, şerhinde değindiği malumatlarla ilgili olarak, destek amaçlı zikrettiği hadislerden bir kısmının nasih bir kısmının da mensuh olduğunu beyan edip, zahirde birbirine zıt gibi görünen hadisleri tevil ederek cem' yoluyla çözüm bulmaya çalışmıştır. Bununla birlikte beyitte geçen şahıslarla ilgili bazı kısa bilgiler vermiştir. el-Ensârî, şerhinde ilmî birikimini konuşturmuş ve hadis usûlüyle ilgili malumatlara şerhinde yer vermiştir. Okuyucunun daha iyi anlaması için, şerhinde ayet ve hadislerden de istifade etmiştir. Sonuç olarak el-Ensârî'nin, şerhindeki metodunu ortaya koymaya yönelik yaptığımız okumaların nihayetinde, şerhinin hemen hemen hepsinde açıklamalarını kısa tuttuğunu, fazla detaylara veya yoğun ilmî tartışmalara girmediğini ifade edebiliriz. Bu şerhin akademik camiaya katkı sağlayacağı kanısındayız.

KAYNAKÇA

- ez-Zâhirî Y, (t.y.), el-Menhelu's-sâfi ve'l-mustevfâ bade'l-vâfi. Mısır, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l'ammetu li'l-kutub.
- el-Askalânî A, (1969). İnbâu'l-ğamr bi ebnâi'l-amr. Mısır, Lücnetü ihyâi't-turasi'l-İslâmî.
- es-Sâ'âtî İ, (2000). İmtâ'ul-fudala bi terâcimi'l-kurrai fîmâ ba'de karni's-samini'l-hicrî. Riyâd, Dâru'n-nedveti'l-'alemiyye.
- el-'Ayderûs M, (2001). en-Nûru's-sâfir 'an ahbâri'l-karni'l-'aşir, Beyrut, Dâr Sâdir.
- el-Bağdâdî İ, (1951). Hediyetü'l-ârifin esmâe'l-muellifin ve âsâri'l-musannifin. Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî.
- Baktır M, (1995). (el-Emîr es-San'ânî). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. TDV yayınları, 11, 144-145.
- el-Beğâvî H, (1983). Şerhu's-sünne. Beyrut, el-Mektebetu'l-İslâmî.
- Bekr b. Abdullah M, (1996). Mu'cemu'l-menâhi'l-lafziyye ve fevâid fi'l-elfâz. Riyâd, Dâru'l-'âsimeti li'n-neşri ve't-tevzî'.
- el-Buhârî M, (1989). el-Edebü'l-müfred. Beyrut, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- el-Buhârî M, (2001). el-Câmiu's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâhi sallallahu aleyhi ve sellem ve sünenihi ve eyyâmihî. Lübnan, Dâru tûku'n-necât.
- Çimen F, (2019). Memlükler dönemi hadis tartışmalarında bedreddin ez-Zerkeş'nin yeri. (Yayınlanmamış Doktora tezi). Yalova Üniversitesi.
- Ebî Ya'lâ A, (1984). Musnedu ebî ya'lâ el-mûsilî. Beyrut, Dâru'l-me'mûn li't-turâs.
- el-Ednehvî A, (1997). Tabakâtu'l-mufessirin. es-Suûdiyye, Mektebetü'l-ilm ve'l-hikem.
- el-Ensârî Z, (2007). Hâşiyetu Şeyhi'l-İslam Zekeriyâ el-Ensârî 'alâ şerhi'l-imâmi'l-mahallî alâ cem'il-cevâmi. Riyad, Mektebetu'r-ruşd nâşirûn.
- el-Ensârî Z, (2010). Sebet şeyhu'l-islam el-kâdî zekeriyâ b. muhammed el-ensârî. Beyrut, Dâru beşâiri'l-İslâmiyye.
- el-Ensârî Z, (2011). Bulûğu'l-erb bi-şerhi şuzûru'z-zeheb. Ürdün, Dâru yâfâ'l-'ilmiyye.
- el-Ensârî Z, (2013). Fethu'r-rahman şerhu luktati'l-'iclân. Ürdün, Dâru nûri'l-mubîn.
- el-Ensârî Z, (2002). Fethu'l-bâkî bi şerhi el-fiyyeti'l-'irâkî. Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.

- el-Ğezzî M, (2000). Behcetü'n-nâzırîn ilâ terâcimi'l-müteehhirîn mine's-Şâfi'iyeti'l bâri'în. Beyrut/Lübnan, Dâru İbn Hazm.
- el-Ğezzî M, (1997). el-Kevâkibu's-sâira bi-e'yâni'l-mieti'l-'âşira. Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- el-Hâkim M, (1990). el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn. Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- el-Hanefî M, (1755). Fethu'l-bârî fi zikri mâ ihtassa'llâhu bihi eş-şeyh Zekeriyâ el-Ensârî. Kahire.
- el-İrâkî A, (1428). et-Tabsira ve't-tezkira/elfiyyeti'l-İrâkî. Riyâd, el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Su'ûdiyye: Mektebetü Dâru'l-Minhâc li'n-neşri ve't-tevzî'.
- Görmez, M. (2000) Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu. TDV Yayınları.
- İbn Fehd T, (1998). Lahzu'l-elhâz bi zeyli tabakâti'l-huffâz. Beyrut/Lübnan, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- İbn Hacer el-Askalânî Ş, (1984). en-Nuket 'alâ kitâbi İbn Salâh. Suudi Arabistan, 'İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî bi'l-câmiati'l-İslâmiyye.
- İbn Hacer el-Heytemî Ş, (2008). el-İ'lâm bi kevâti'i'l-İslâm min kavlin ev fi'lin ev niyetin ev ta'lîkin mukeffirin. Suriye, Dâru't-takva.
- İbn Kâdi Şuhbe T, (1407). Tabakâtu's-Şâfiyye. Beyrut, 'Âlemu'l-kutub.
- İbn Mâce M, (2010). es-Sünen. Beyrut, Müessesetü'r-risâle nâşirûn.
- İbn Nasiruddîn Ş, (1393). er-Reddül-vâfir. Beyrut, el-Mektebetü'l-İslâmî.
- İbn Salim M, (2003). Şeceretu'n-nûri'z-zekiyye fi tabakati'l-malikiyye. Lübnan, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- İbn Tûlûn Ş, - İbnu'l-Muberrid Y, (1996). Mut'atu'l-ezhân mine't-temettu'i bi'l-'ikran beyne terâcimi's-suyûhi ve'l-akran. Beyrut, Dâru Sâdir.
- İbnu'l-Cezerî Ş, (1351). Ğâyetu'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ. Kahire, Mektebetu İbn Teymiyye.
- İbnu'l-'Imâd A, (1986). Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb. Dimaşk/Beyrut, Dâru İbn Kesîr.
- İsa A, (1981). Târîhu'l-bimâristân fi'l-İslâm. Beyrut/Lübnan, Dâru'r-râidi'l-Arabî.
- Çelebi K, (1941). Keşfu'z-zunûn 'an esâmî'l-kutubi ve'l-funûn. Bağdat, Mektebetü'l-müsennâ.
- Kehhâle 'U, (t.y.). Mu'cemu'l-müellifin. Beyrut, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî.
- Kehhâle 'U, (t.y.). Mu'cemu'l-muellifin. Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî.
- el-Kettânî A, (1982). Fehresu'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-me'âcimi ve'l-meşyehât ve'l-muselselât. Beyrut, Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî.
- el-Kettânî M, (1982). Fehresü'l-fehârisi ve'l-esbât ve mu'cemu'l-me'âcimi ve'l-meşyehât ve'l-muselselât. Beyrut, Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî.
- el-Menîf A, (2004). Şerhu hadîs İbn Abbas fi'l-ferâid. Medinetu'l-munevvere, el-Câmia'tu'l-İslâmiyye.
- el-Mersafî A, (t.y.). Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bâr. Medinetu'l-Munevvere: Mektebetü taybe.
- en-Nesâi A, (2001). es-Sünenü'l-Kubrâ. Beyrut, Müessesetü'r-Risâle.
- İyâsu'l-Hanefî M, (2013.) Bedâi'u'z-zuhûr fi vekâ'iu'd-duhûr. Suudi Arabistan, Mektebetu dâru'l-bâz.
- Muheysîn M, (1992). Mu'cemu huffazi'l-kur'an abra't-tarîh. Beyrut, Dâru'l-cîl.
- İbnu'l-Haccâc M, (t.y.) el-Musnedu's-Sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-'adli 'ani'l-'adli ilâ Rasulillahi sallallahu aleyhi ve sellem. Beyrut, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî.
- eş-Şa'rânî A, (t.y.) Levâkihu'l-envâr fi tabakati'l-ahyar-et-tabakâtu'l-kubrâ. Mısır.

- Özel, A.& Kallek, C. (2013). Zekerıyyâ el-Ensârî. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. TDV yayımları, 44/212.
- Sancaklı S, (2013). Begâvî ve şerhü's-sünne'deki şerh metodu. Malatya, Medipres matbaacılık yayıncılık.
- es-ehâvî M, (t.y.). ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tasi'. Beyrut, Menşûrât Dâru mektebetü'l-hayat.
- es-Sehâvî M, (2003). Fethu'l-muğîs bi şerhi elfiyyeti'l-hadis li'l-İrâkî. Mısır, Mektebet's-sünne.
- Serkîs Y, 1928, Mu'cemu'l-matbu'ati'l-arabiyye ve'l-muarraba. Matabatu Serkîs.
- es-Suyûtî A, (1403). Tabakâtu'l-huffâz, Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- es-Suyûtî C, (1967). Husnu'l-muhadara fî târî hi Mısır ve'l-Kahire. Mısır., Dâru ihyâi kutubi'l-Arabiyye.
- es-Suyûtî C, (1927). Nazmu'l-'akyân fî e'yâni'l-e'yân. Newyork, el-Matbaati's-suriyeti'l-emirikiyye.
- es-Suyûtî C, (t.y.). el-Bahru'l-lezî zuhar fî şerhi el-fiyyeti'l-eser. el-Memleketu'l'Arabiyyetu's-Su'udiyye, Mektebetü'l-ğerbâi'l-eseriyye.
- eş-Şevkânî M, (t.y.). el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'. Beyrut, Dâru'l-marifeti.
- et-Tâberânî S, (1994). el-Mu'cemu'l-kebîr, Kahire, Mektebetu İbn Teymiyye.
- et-Tâlibî A, (1999). el-İ'lam bimen fî tarihi'l-Hind mine'l-a'lam el-musemmâ Nüzhetü'l-havahir ve behceti'l-mesami' ve'n-nevâzır. Beyrut, Dâru İbn Hazm.
- et-Tirmizî M, (1975). Sünenu't-Tirmizî. Mısır, Şirketu mektebetu ve matbaatu mustafa el-bâbî el-hâlebî.
- ez-Ziriklî H, (2002). el-A'lâm. Beyrut, Dâru'l-'ilim li'l-melâyînî.